

ТВОРЧИСТЬ П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ОПЕРНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

A Петро Ілліч Чайковський є композитором, у творчості якого об'єдналися ліричність і глибока філософічність мислення.

У статті наголошується увага на його зв'язках з Україною. Зазначається, що творчі та особисті контакти композитора сприяли значному впливу на формування вітчизняної музичної культури сьогодення.

Тривале перебування в Україні сприяли проникненню пісенних інтонацій у його музичну мову. Унаслідок цього наявна надзвичайна близькість його мелосу для національного менталітету. Творчість П.І. Чайковського є частиною музичної культури сьогодення, а її глибинні сенси є такими, що дотичні внутрішнім прагненням сучасного людства.

Ключові слова: опера; вокал; інтонація; П.І. Чайковський; Україна; культура

S *Zakrasniana Zhanna. The creativity of P.I. Tchaikovsky in the context of opera culture of Ukraine.*

The urgency of the problem. Works by P. I. Tchaikovsky, a recognized classical composer, is an integral part of the musical culture of the 21st century. Even though Tchaikovsky's operas, chamber-vocal and instrumental works were written more than a hundred years ago, they do not lose their relevance, attracting the attention of a wide audience. In this case, they can be seen as a mirror of the culture of the past, presented through the prism of intersubjective vision. At the same time, it will be appropriate to analyze the factors that contribute to the vitality of Tchaikovsky's works in the space of modernity. First of all in the musical culture of Ukraine. **The purpose of the article** is to analyze the influence of Tchaikovsky's operatic heritage on the development of a modern musical culture of Ukraine. This goal is realized through the analysis of operas as a mirror of the composer's worldview, as well as drawing attention to the question of the existence of "Ukrainian origin" in Tchaikovsky's work. **The scientific methodology** is to apply a biographical method and a comparative approach. Methods of analysis and synthesis are also applied. **The results of the study** are to highlight the features of Tchaikovsky's style, outlining its influence on today's Ukrainian culture. **Conclusions.** Tchaikovsky is a genius whose work combines lyricism and deep philosophical thinking. His connections with Ukraine - creative, personal contacts and intonation specificity of style allow speaking about extraordinary closeness to the national mentality. His operas are the basis of the repertoire of many performers. The creativity of P.I. Tchaikovsky is part of today's musical culture, and its deep meanings are such that they touch the inner aspirations of modern humanity. Prospects for further exploration are the analysis of modern interpretations of the works of P. I. Tchaikovsky, which arise in the context of the challenges of postmodern society.

Key words: opera; vocal; intonation; P.I. Tchaikovsky; Ukraine; culture

Закрасняна Жанна Миколаївна, старша викладачка кафедри музичного мистецтва, Київський національний університет культури і мистецтв, Україна

Zakrasniana Zhanna, senior lecturer of Department of Musical Arts, National University of Culture and Arts, Ukraine

E-mail: andrey.valenya@ukr.net

Актуальність проблеми. Твори Петра Ілліча Чайковського – визнаного композитора-класика є невід'ємною частиною музичної культури ХХІ століття. Попри те, що опери, камерно-вокальні та інструментальні твори Чайковського були написані більше, ніж сто років тому, вони не втрачають своєї актуальності, привертаючи увагу широкої аудиторії. У певному сенсі їх можна розглядати як дзеркало культури минулого, поданої крізь призму інтерсуб'єктивного бачення. Разом з тим, доречно буде проаналізувати ті чинники, що сприяють життєвості творів Чайковського в просторі сучасності. У першу чергу в музичній культурі України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Діалектика особистості і стилю П. Чайковського проаналізовано в дисертаційному дослідженні Г. Побережної [3]. У статті О. Хлебунової [4] наголошується на впливі ідей Р. Вагнера на формування стилю Чайковського. Питання світоглядних орієнтирів провідного композитора окреслено в публікації А. Чайки [5]. Взаємодії філософії та музики присвячено монографію Ю. Шабанова [7]. Різні аспекти, пов'язані

з українськими елементами у музичній мові та творчому мисленні П. Чайковського, окреслено в низці робіт сучасних вітчизняних авторів: В. Жаркової [1], Т. Лабік [2], Г. Черкаської [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наявний масив теоретичних розробок, присвячених творчості П. Чайковського, спрямований на висвітлення специфіки його оперних творів. Разом з тим необхідний огляд їхньої ролі в контексті культури сьогодення та висвітлення їхніх особливостей для становлення та розвитку національної музичної практики.

Мета статті полягає в аналізі впливу оперної спадщини П. Чайковського на розвиток сучасної музичної культури України. Дана мета реалізується через аналіз оперних творів як дзеркала композиторського світобачення, а також звернення уваги на питання наявності «українського начала» в його творчості.

Викладення основного матеріалу. П. Чайковський – композитор, чії твори виконуються по всьому світу. Його здобутки в сфері сценічної музики зробили його опери та

балети серед тих, що посідають постійне місце в репертуарі найкращих театрів опери та балету. Разом з тим в українській культурі вони мають особливо важливе значення. Чимало творів композитора пов'язані з українською тематикою та формують підґрунтя, на якому розвивалась подальша вітчизняна мистецька практика. Низка дослідників наголошують на тому, що чималу роль у зацікавленості композитора мало українське коріння, адже його прадід Федір Опанасович Чайка був шляхтичем, козацьким сотником Омельницької сотні Миргородського полку родом з-під Кременчука. Так само на Полтавщині народився дід композитора. Проте ці чинники не можуть мати виключного значення, адже можна навести чимало прикладів українців, які й самі народились в Україні, проте не мали бажання розвивати вітчизняну культуру та взагалі мати з нею щось спільне.

Свій внесок у становлення музичної культури П. Чайковський здійснив не лише через композиторську діяльність, а й своєю громадською позицією, яка була спрямована на поширення музичної освіти в Україні. Чайковський був одним із ініціаторів заснування на базі музичного училища Київського відділення Російського музичного товариства Київської консерваторії. Г. Побережна відмічає у своєму дисертаційному дослідженні контакти та дружні стосунки з українськими митцями. «У нього не випадково була чутливо-емоційна прихильність до українського інтелектуального та ментального середовища. Згадати хоча б дружні стосунки з М. Лисенком та активну участь Чайковського у постановці його опери «Тарас Бульба», концерти у Києві, Харкові, Одесі, під час яких відбулося спілкування композитора з місцевими музикантами та виконавцями» [3, с. 32].

Надзвичайно важливим для розвитку сучасної оперної культури України мало те, що Чайковський часто ставив свої опери у Києві, причому він опікувався репетиційним процесом. Тому можна зазначити, що композитор формував те прочитання його творів, яке б було дотичне його власному. Це безперечно вплинуло на традиції постановок опер Чайковського і в сьогоденні. «Сам П. Чайковський охоче давав свої опери у київський театр і вважав, що тут вони йшли не гірше, ніж у Петербурзі та Москві і приїздив сюди не тільки на прем'єри, а й для участі в репетиціях. Композитор дуже любив Київ; у багатьох його листах є захоплені описи міста, прогулянок парками над Дніпром, відвідувань Софійського собору, Києво-Печерської Лаври» [2, с. 43].

Інтерес до України був обумовлений й тим, що композитор досить тривалий час провів на запрошення своїх друзів, рідних, мешкаючи в мальовничих українських містечках. Брат П. Чайковського вказував у своїх спогадах, що композитора надзвичайно тепло зустрічали в Україні, причому мова йшла не лише про приязність дворянства, а й про народну любов. За підрахунками, які наводять різні мистецтвознавці, саме перебуваючи в Україні, композитор написав не менше сорока творів. В. Жаркова відмічає, що надзвичайно неправильним буде слідувати дещо міфологізованому образу композитора, який у більшості праць

змальовувався виключно у витончено-опоетизованому образі. Натомість глибоке та філософсько-спрямоване бачення світу композитором прослідковується у його творах, на що необхідно звертати увагу. «Проте за рамками видимого залишається складний внутрішній світ генія, який резонує з визначальними феноменами європейської культури й могутньою стихією протистояння емоцій і розуму в людському світі. Через музику Чайковського до нас доносяться голоси Спінози, Шопенгауера, Сковороди, Шекспіра, Данте, Пушкіна...» [1]. Сучасна дослідниця А. Чайка зазначає, що Чайковського можна розглядати не лише як музиканта, а й як видатного представника російської музично-культурологічної думки XIX століття. «Живий інтерес він мав до релігії, філософії, літератури. Увесь музичний спадок композитора – результат напруженого пошуку світоглядного сенсу. Чайковський шукає духовну опору у православ'ї, а потім схиляється до песимістичної філософії А. Шопенгауера та Ф. Ніцше. Такі духовні пошуки породжують власну та грізну «тему року» («фатума», «долі»), що стала провідною у його музиці» [5].

Разом з тим глибока інтерсуб'єктивна спрямованість творчого генія Чайковського не стала на заваді у створенні низки творів, що мали яскравий комічний характер і передавали відчуття захоплення красою природи та людського буття. Цей пантеїстичний світогляд знайшов прояв якраз у багатьох творах, що були написані під час перебування на українських землях. Важливо відмітити, що композитор не лише звертався до української тематики у своїх оперних творах, зокрема як в опері «Коваль Вакула», але й опрацював низку народних пісень, які були включені у його музичну мову. Композитор згадував, що він створив цю оперу у 1974 році лише за час літніх місяців. Л. Черкаська наголошує на тому, що ця опера включала різножанровий фольклорний матеріал: «Коваль Вакула» «містив колядки, веснянки, плачі, історичні, ліричні, весільні та жартівливі пісні. У співдружності з поетами Іваном Суриковим і Левом Меєм композитор написав твори на переклади з віршів Тараса Шевченка «На вгороді коло броду» – дует «В огороде возле брода» та «Садок вишневий коло хати» – романс «Вечір»» [6].

Опера «Коваль Вакула» може вважатися зразковою у питанні єдності й тематики, й музичного наповнення, які демонструють стійкий зв'язок із українською культурою. Разом з тим під час перебування на території України (особливо у Кам'янці Черкаської області) композитором було написано декілька інших творів, які мали скоріше загальноєвропейську спрямованість – це опери «Орлеанська дівка» та «Євгеній Онегін», балети «Лебедине озеро» та «Спляча красуня» та низку інструментальних творів. Якщо говорити про певні загальні ознаки, які притаманні стилю Чайковського та вирізняють його з-поміж його сучасників, варто відзначити його прагнення до змалювання психологічних переживань людини, які виходять на перший план, порівняно з історичною описовістю чи народністю. «Основну інтонацію можна охарактеризувати як співучу,

ліричну, таку, що оптимально підходить для виразу безпосередньо глибокого людського почуття, що й дозволяє їй знаходити відгук у слухача. При цьому центральним предметом творчого інтересу та досліджень є не глобальні рухи історичного масштабу чи суспільні устої народного життя, але й внутрішні переживання, що відбуваються в духовно-му світі особистості, психологія людини» [4, с. 153].

Творчість Чайковського надзвичайно близька українській публіці. Тут можна вказати й інтонаційну близькість тематизму народним пісням, і наспівну ліричність, притаманну композитору. Разом з тим, не можна не відзначити те, що саме музика, як найабстрактніший із видів мистецтва, здатна передати широкий спектр образів. Такий рівень музичного мистецтва корелював зі становленням філософії музики, яке відбувається в XIX столітті. «Музика за своєю субстанціональною природою найбільш неосяжна. Ступінь її абстракції настільки глибокий, що вона йде від остаточної категоріальності, при цьому через інтуїтивно-суб'єктивне є зрозумілою та такою, що сприймається свіdomo. Сполучаючи екзистенційне та метафізичне, музика несе розширення світорозуміння до його універсальних констант» [7, с. 56]. Власне музика Чайковського дозволяє віднайти потаємні сенси, пов'язані не лише з життям, а й із власним суб'єктивним началом.

Травень 2020 року є часом, коли б великому композитору виповнилось 180 років від дня народження. Не зважаючи на ті випробовування, що випали на долю людства, пов'язані з Covid-19 та карантинними обмеженнями, дана подія не могла пройти безслідно. Саме тому в багатьох українських містах була підхоплена ініціатива флешмобу, запропонована ректором НМАУ імені П. І. Чайковського М. Тимошенком, провести онлайн-марафон виконання творів видатного композитора. Свої виступи в онлайн-просторі представили як відомі оперні співаки, так і молоде покоління виконавців, які лише починають свій творчий шлях. Улюблені твори у власному виконанні представили викладачі та студенти НМАУ ім. П.І.Чайковського, факультету музичного мистецтва КНУКіМ секції академічного хорового мистецтва, а також провідних театрів України. Зокрема активну участь прийняли артисти Національної філармонії України, Національної опери України, Хмельницького театру імені М. Старицького та багатьох інших культурно-мистецьких інституцій. Чималу інформаційну підтримку даного проекту здійснив Кам'янський державний історико-культурний заповідник, співробітники якого виклали чимало архівних відомостей, пов'язаних із життям та творчістю композитора в Україні. Подібні проекти не лише сприяють зацікавленості у музиці провідного композитора, але й формують простір сучасної оперної культури України. Вони сприяють консолідації за спільними музичними вподобаннями та створюють підґрунтя для створення єдиного комунікативного простору.

Результати дослідження полягають у висвітленні особливостей стилю П. Чайковського, окресленні його впливу на українську культуру сьогодення.

Висновки з даного дослідження. Чайковський – це геній, у творчості якого об'єдналися ліричність і глибока філософічність мислення. Його зв'язки з Україною – творчі, особисті контакти та інтонаційна специфіка стилю дозволяють казати про надзвичайну близькість для національного менталітету. Його оперні твори становлять основу репертуару багатьох виконавців. Творчість П. Чайковського є частиною музичної культури сьогодення, а її глибинні сенси є такими, що дотичні внутрішнім прагненням сучасного людства.

Перспективи подальших розвідок полягають в аналізі сучасних інтерпретацій творів П. Чайковського, які виникають у контексті викликів постмодерного суспільства.

Список використаних джерел

1. Жаркова В. Чайковський і Україна: святкові міркування напередодні ювілею. *Музика : український інтернет-журнал*. 2020. 5 трав. URL: <http://mus.art.co.ua/chaykovs-kyy-i-ukraina-sviatkovi-mirkuvannia-naperedodni-iuvileiu/> (дата звернення 28.06.2020).
2. Лабік Т. Український елемент у творчому мисленні та музичній мові П. Чайковського (на прикладі оперної творчості композитора). Дипломна робота. Львів : Львівська національна музична академія ім. М. Лисенка, 2016. 72 с.
3. Побережна Г. І. П. І. Чайковський: діалектика особистості і стилю : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства : 17.00.03. Київ : Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, 1999. 32 с.
4. Хлебунова А. С. Влияние идей Вагнера на творчество П. И. Чайковского. *Манускрипт*. 2018. № 6 (92). С. 150–154.
5. Чайка А. Мировоззрение композитора и содержание музыкального произведения (на примере творчества П. И. Чайковского, А. Н. Скрябина). URL: <https://music-education.ru/mirovozzrenie-kompozitora-i-soderzhanie-muzykalnogo-proizvedeniya-na-primere-tvorchestva-p-i-chajkovskogo-a-n-skryabina/> (дата звернення 29.06.2020).
6. Черкаська Г. Чайковський і Україна. URL: http://uahistory.com/topics/famous_people/3115 (дата звернення 28.06.2020).
7. Шабанова Ю. А. Философия и музыка: место встречи – человек : монография. Днепр : ЛІРА, 2017. 172 с.

References

1. Zharkova, V. (2020). Chaikovsky i Ukraina: sviatkovi mirkuvannia naperedodni yuvileiu [Tchaikovsky and Ukraine: festive considerations on the eve of the anniversary]. *Muzyka [Music]: ukraiynskiy internet-zhurnal*. Retrieved from <http://mus.art.co.ua/chaykovs-kyy-i-ukraina-sviatkovi-mirkuvannia-naperedodni-iuvileiu/> [in Ukrainian].
2. Labik, T. (2016). *Ukrainskyi element u tvorchomu myslenni ta muzychnii movi P. Chaikovskoho (na prykladi opernoi tvorchosti kompozitora) [Ukrainian element in the creative thinking and musical language of P. Tchaikovsky (on the example of the composer's opera)]*. Thesis. Lviv: Lvivska nacionalna muzychna akademiya im. M. Lysenka [in Ukrainian].
3. Poberezhna, G. I. (1999). *P. I. Chaikovskiy: dialektyka osobystosti i styliu [P. I. Tchaikovsky: the dialectic of personality and style]*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv: Nacionalna muzychna akademiya Ukrainy im. P. I Chaikovskogo [in Ukrainian].
4. Hleburnova, A. S. (2018). Vliianie idei Vagnera na tvorchestvo P. I. Chaikovskogo [The influence of Wagner's ideas on the work of P. I. Tchaikovsky]. *Manuskript [Manuskript]*, 6 (92), 150–154 [in Russian].
5. Chaika, A. *Mirovozzrenie kompozitora i sodержanie muzykalnogo proizvedeniya (na primere tvorchestva P. I. Chaikovskogo, A. N. Skriabina) [The worldview of the composer and the content of the musical work (on the example of the work of P. I. Tchaikovsky, A. N. Skryabin)]*. Retrieved from <https://music-education.ru/mirovozzrenie-kompozitora-i-soderzhanie-muzykalnogo-proizvedeniya-na-primere-tvorchestva-p-i-chajkovskogo-a-n-skryabina/> [in Russian].
6. Cherkaska, G. *Chaikovskiy i Ukraina [Tchaikovsky and Ukraine]*. Retrieved from: http://uahistory.com/topics/famous_people/3115 [in Ukrainian].
7. Shabanova, Ju. A. (2017). *Filosofia i muzyka: mesto vstrechi – chelovek [Philosophy and music: meeting place-man]: monografiya*. Dnepr: LIRA[in Russian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 04.01.2021